

УДК 821.161.2.09:929Сумцов

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-14\(32\)-171-182](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-14(32)-171-182)

Загородня Алла Анатоліївна доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу історії та філософії освіти, Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України, вул. Січових Стрільців, 52Д, Київ, 04053, <https://orcid.org/0000-0003-2418-1670>

РОЛЬ МИКОЛИ СУМЦОВА У ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ. СОЦІАЛЬНО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ВИМІРИ

Анотація. У статті окреслено цінність наукової спадщини М. Сумцова в розвитку усвідомлення соціокультурної ідентичності, культурної самобутності, збереженні національної спадщини, історичних коренів. Проаналізовано роль Миколи Сумцова у процесі становлення української соціокультурної ідентичності початку ХХ століття. Висвітлено теоретико-методологічне осмислення наукової спадщини Миколи Сумцова щодо української культурної ідентичності як важливого чинника розвитку нації та держави в частині соціально-антропологічних ідей української філософії освіти (1917-1991 рр.).

Акцентовано увагу на процесі становлення української соціокультурної ідентичності як важливого чинника розвитку нації та держави. Визначено, що соціально-антропологічний підхід дозволяє проаналізувати феномен культурної ідентичності, її співвідношення з ідентичністю етнічною, виокремити чинники та механізми її формування. Антропологія дає можливість в повній мірі дослідити стан, проблеми та перспективи формування національної та етнічної ідентичності в Україні, національний характер культури народу в умовах глибоких суспільних трансформацій. Встановлено, що М. Сумцов був самовідданий український патріот, який на базі величезного фактичного матеріалу зробив наукові узагальнення про Слобідську Україну як суто український край з притаманними його населенню українськими обрядами, традиціями, віруваннями. Виявлено, що саме М. Сумцов багато уваги приділив створенню власного наукового методу етнографічного дослідження. Учений уважно вивчав наявні на той час в науці теорії, методи і напрями: вказавши на позитивні та негативні, на його погляд, сторони міфологічної, міграційної, антропологічної та інших шкіл, а також виділяв раціональні моменти у кожній з них, намагаючись їх поєднати.

Доведено, що на сьогодні прізвище М. Сумцова в українській науці досліджується не лише в контексті розвитку етнологічної, музеєзнавчої, літературознавчої, краєзнавчої тощо науки, а й загалом етнополітичної історії України. Підтверджено роль М. Сумцова як одного з найвизначніших діячів

руху за національно-культурне відродження українського народу. Твердження вченого минуло століття і досі лишаються актуальними.

Ключові слова: соціокультурна ідентичність, соціально-культурна, соціально-антропологічний підхід, ідентичність, українська нація.

Zagorodnya Alla Anatolyivna Doctor of Pedagogical Sciences, Chief Researcher of the Department, Department of History and Philosophy of Education, Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Sichovyh Striltsiv St., 52D, Kyiv, 04053, <https://orcid.org/0000-0003-2418-1670>

THE ROLE OF MYKOLA SUMTISOV IN THE PROCESS OF ESTABLISHING THE UKRAINIAN SOCIO-CULTURAL IDENTITY. SOCIAL AND ANTHROPOLOGICAL DIMENSIONS

Abstract. The article outlines the value of M. Sumtsov's scientific heritage in the development of awareness of socio-cultural identity, cultural identity, preservation of national heritage, and historical roots. The role of Mykola Sumtsov in the process of formation of the Ukrainian socio-cultural identity of the beginning of the 20th century is analyzed. The theoretical and methodological understanding of Mykola Sumtsov's scientific heritage regarding Ukrainian cultural identity as an important factor in the development of the nation and the state in terms of socio-anthropological ideas of the Ukrainian philosophy of education (1917-1991) is highlighted.

Attention is focused on the process of formation of the Ukrainian socio-cultural identity as an important factor in the development of the nation and the state. It was determined that the socio-anthropological approach allows analyzing the phenomenon of cultural identity, its relationship with ethnic identity, to single out the factors and mechanisms of its formation. Anthropology provides an opportunity to fully investigate the state, problems and prospects of the formation of national and ethnic identity in Ukraine, the national character of the people's culture in the conditions of profound social transformations. It has been established that M. Sumtsov was a devoted Ukrainian patriot who, on the basis of huge factual material, made scientific generalizations about Slobid Ukraine as a purely Ukrainian region with Ukrainian rites, traditions, and beliefs inherent in its population. It was revealed that it was M. Sumtsov who paid a lot of attention to the creation of his own scientific method of ethnographic research. The scientist carefully studied the theories, methods and directions available in science at that time: pointing out the positive and negative, in his opinion, aspects of mythological, migration, anthropological and other schools, and also highlighted rational points in each of them, trying to combine them.

It has been proven that today the surname of M. Sumtsov is studied in Ukrainian science not only in the context of the development of ethnological,

museological, literary, regional, etc. science, but also in the ethno political history of Ukraine in general. The role of M. Sumtsov as one of the most prominent figures of the movement for the national and cultural revival of the Ukrainian people has been confirmed. The statement of the scientist has passed a century and still remains relevant.

Keywords: socio-cultural identity, socio-cultural, socio-anthropological approach, identity, Ukrainian nation.

Постановка проблеми. Сьогодні питання культурної ідентичності досліджується в надзвичайно широкому тематичному полі: в контексті становлення української політичної нації, національно-державної ідентичності, розвинутого та консолідованого громадянського суспільства, національної безпеки України, стратегічних пріоритетів державної політики, завдань полікультурної освіти, існування національної культурної самобутності у системі європейських ціннісних координат тощо.

Кожний з нас належить своїй культурі. Культуру можна порівняти з генетичним кодом суспільства, що визначає його цілісність, ідентичність, здатність до самовідновлення і розвитку. Культурна антропология включає в себе етнографію, що збирає матеріал про окремі культури, етнологію, що теоретично узагальнює цей матеріал, загальні антропологічні теорії, відомості з області лінгвістики, археології, історії суспільства і культури.

Формування і розвиток сучасної світоглядно-методологічної парадигми освіти неможливе без філософії освіти як теоретичної основи людського світобачення, без розуміння філософії як життєвого завдання. Тому в наш час зростає попит на оволодіння соціально-антропологічними ідеями в українській філософії освіти кінця XIX початку XX століття щодо соціокультурної ідентичності.

Зокрема період з 1917 по 1991 рр. знаменується значним піднесенням проблеми осмислення української культурної ідентичності в соціально-антропологічних ученнях філософів, письменників, педагогів та науковців.

Антропология - наукова дисципліна, яка вивчає людину та різні етапи людської історії. Зосереджуючись на біологічних і культурних відмінностях різних груп людей, у межах яких розрізняють людину-індивіда, людину-суб'єкта, людину-особистість, людину-людину, антропология об'єднується рядом наукових принципів і методологічних підходів, серед яких особливим є принцип холізму, що передбачає багатоаспектний аналіз об'єктів наукового дослідження [5, с. 96].

Важливим аспектом в окресленій площині є розкриття соціально-антропологічних закономірностей протікання процесу взаємодії в системі «людина-людина» через передачу суспільно-значущого досвіду від одного покоління до іншого [6].

Саме в другій половині XIX ст. початку XX ст. розпочалися масштабні дослідження української культурної ідентичності. Адже науковці, які на теоретичному рівні аналізували зібраний масив польових даних, так чи інакше, безпосередньо чи опосередковано, але ставили питання про національний характер культури народу – національні риси та особливості. Свідома частина їх вболівала за український народ, українську культуру та мову. Цю свідому частину без перебільшення можна вважати українськими патріотами – їх проукраїнська позиція, хай навіть і виявлялася в культурологічних аспектах, в умовах другої половини XIX ст. була не лише громадянською, а й до певної міри політичною позицією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для вивчення постаті Сумцова та його наукового внеску були проаналізовані праці ученого, та зокрема цінними є праці сучасників, присвячені оцінці діяльності Миколи Федоровича Сумцова (Ветухов А. В. (1905), Редин, 1906; Данковська, 1924 та ін.).

Як уже відомо, ім'я Сумцова М.Ф. відоме спробою ввести 1905 р. до навчального плану курс української літератури. Це пояснювалося тим, що статuti університету за більш як сто перших років його існування не передбачали вивчення української мови, літератури, історії всупереч тому, що Харківський університет "постійно виявляв прихильність до українознавства і дав чимало славетних діячів на сій ниві" (наприклад Д. Багалій). Саме тому курс історії української словесності Сумцов М.Ф. все ж почав читати в жовтні 1907 р. (щоправда, російською мовою і як факультатив). Коли ж виклад став україномовним, курс заборонили (у листопаді того ж року). Лише через 10 років українознавчі дисципліни остаточно увійшли до навчальних планів і в цьому немала заслуга Сумцова М.Ф. Сумцова як народознавця характеризують наступні роботи (Маланчук В.А. (1979), Фрадкін В.З. (1979), Шишов І. (2000), Шудря М.А. (2008); Шаповал Ю.І. (2011). Одна із монографій сучасної дослідниці (Мандебура, 2011) характеризує діяльність та наукову спадщину Сумцова, як неоціненний вклад в розвиток досліджень з соціокультурної ідентичності, а також багато дослідників і науковців таких як: Кравченко В.І. історик-краєзнавець (2008), Хіріна А.А. (2010). Дзюба О.М. (2016), Маховська С.Л. (2017), П'ятаченко С.В. та багато інших хто висловлював захоплення цією видатною постаттю Академік Микола Сумцов – історик Харкова. Але не дивлячись на цікаві, ґрунтовні дослідження лишається багато проблем у його діяльності на сьогодні, не розглянутих.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Одним із питань є праця Миколи Сумцова над створенням систематизованої історії української літератури XVII ст. ряд монографій про І. Вишенського, Л. Барановича І. Галятовського, І. Гізеля і всі вони вийшли у 1884–1885 рр. Також йому належать праці з історії української літератури XVIII—XX ст.: низка праць про Г. Сковороду, І. Котляревського, Т. Шевченка, П. Куліша, О. Потебню, М. Старицького, І. Манжуру, І. Франка, Б. Грінченка, О. Олесья.

Він відомий і як популяризатор, зокрема історії української культури: «Хрестоматія з української літератури» (1922). Крім того, низка праць М. Ф. Сумцова присвячена і західноєвропейській літератури, кілька — історії образотворчого мистецтва (особливо про Леонардо да Вінчі). Микола Сумцов був неймовірно працелюбною і талановитою людиною. Загальне число його наукових праць сягає більше як 1.500. У цілому, слід відзначити, що чітка і послідовна громадянська (не політична) позиція, любов до української мови, культури, літератури, народу загалом, і спричинили те, що вже у радянський час на ім'я професора Сумцова було накладене негласне табу, його праці (з історії літератури, етнографії, історії України, краєзнавства, історії мистецтв, педагогіки) знаходились у спецфондах, не перевидавались, і навіть звертатися до них із критикою було заборонено. В офіційному висновку на книгу «Українська культура» (під ред. К. Гуслистого, С. Маслової, М. Рильського) від 18.VIII.1947 р. Микола Сумцов був, разом із Борисом Грінченком, Федором Вовком, Дмитром Яворницьким, Дмитром Багалієм і багатьма іншими вченими, названий «буржуазним діячем української культури з націоналістичними, антинауковими поглядами». Микола Сумцов був із тих учених, якому вдалося не просто зробити наукову кар'єру, а й стати знаним просвітником та інтелектуальним героєм Слобожанщини. Загалом Сумцов належить до числа найактивніших діячів руху за українське національне відродження, зокрема, Слобідської України, він наполегливий і послідовний пропагандист української мови та літератури, української народної творчості. Одне з головних своїх завдань як науковця він вбачав саме у сприянні національному відродженню. Саме глибокі знання української традиційної культури привели Миколу Сумцова до висновку, що *«життя на Україні повинно піти іншим шляхом. В першу чергу треба звернутися до відродження і поширення національного українського почуття і свідомості»* [7]. Минуло майже століття, але ці слова дослідника, на жаль, і досі лишаються актуальними.

Мета статті – теоретико-методологічне осмислення наукової спадщини Миколи Сумцова щодо української культурної ідентичності як важливого чинника розвитку нації та держави в частині соціально-антропологічних ідей української філософії освіти (1917-1991 рр.)

Виклад основного матеріалу. Одним із таких свідомих інтелектуалів того часу був професор Харківського університету Микола Федорович Сумцов (1854–1922). Микола Сумцов належить до тих учених, наукова спадщина яких становить «золотий фонд» української народознавчої наукової літератури, які на зламі XIX – XX століть на високому фаховому рівні представляли українську науку в Європі. Професор, член кореспондент і академік трьох високих наукових установ, він своєю працею на ниві науки за далеко несприятливих політичних умов того періоду утверджував право українського народу та його культури на окремішність існування, необхідність

їх вивчення і узагальнення. Серед його поціновувачів свого часу були Ф. Вовк, М. Грушевський, Д. Дорошенко, М. Драгоманов, М. Міхновський, В. Петров, О. Пипін, О. Потебня, І. Франко та багато інших видатних українських і зарубіжних дослідників. Чітка і послідовна громадянська та політична позиція, любов до всього українського – мови, культури, літератури, народу, загалом український патріотизм, висока внутрішня моральність, порядність та інтелігентність, іншими словами – все те, що так не вписувалося в радянський менталітет і спосіб життя, і спричинилося до того, що вже в радянський час на ім'я професора М. Сумцова було накладено негласне табу, його праці зберігались у спецфондах, не перевидавалися, і навіть посилатися на них інакше як з критикою – було заборонено. В офіційному висновку на книгу «Українська культура» за ред. К. Гуслистого, С. Маслова, М. Рильського від 18 серпня 1947 р. Микола Сумцов разом із Борисом Грінченком, Федором Вовком, Дмитром Яворницьким, Дмитром Багалієм та іншими видатними дослідниками був визначений як «буржуазний діяч української культури з націоналістичними, антинауковими поглядами». Дійсно, в усіх своїх наукових працях, особливо з історії України та української культури, він виступав послідовним українським патріотом. Це був той час, коли саме Харків був духовною столицею українського національно-визвольного руху – в столиці Слобожанщини працювало багато українських вчених, які генерували ідею українського національного культурного відродження. Літературознавство, етнографія, фольклористика, історія, педагогіка, мистецтвознавство, музеєзнавство, бібліографічні дослідження, бібліотечна справа – перелік наукових дисциплін, у галузі яких працював М. Сумцов, можна продовжувати далі. Втім, наукову належність багатьох його праць ідентифікувати однозначно доволі складно. Вчений з масштабним баченням проблеми, енциклопедичними знаннями, він не міг і не писав «сухі» наукові статті. У його розвідках етнографія міцно перепліталася з історією краю, фольклористикою, соціальною історією та історією побуту, мистецтвознавство – з етнографією, літературознавство – з народною поезією та історією тощо, і все це подавалося в контексті історичного зрізу певної епохи з обов'язковим кроскультурним аналізом та використанням широкої джерельної бази. Крім того, вільне володіння кількома іноземними мовами дало вченому унікальну як на той час, зокрема для Слобожанщини, можливість користуватися науковими здобутками європейських науковців, оцінювати і критикувати їхні наукові положення, вивчати методологію та методи наукового аналізу тощо, цитувати в оригіналі зарубіжні видання, а отже – фактично вводити їх в широкий український науковий обіг, робити останні досягнення європейської гуманітарної науки доступними для інших українських дослідників. М. Сумцов – один із небагатьох прогресивних учених, який стояв біля зародження українознавства як науки і окремої навчальної дисципліни. Ще 1910 р. у роботі «Малюнки з життя українського народного слова» він висунув

ідею про назрілу необхідність створення і розвитку українознавства як комплексної наукової дисципліни. Навіть більше – укладаючи хрестоматію «Теми для студій над Шевченком», Сумцов запропонував власну структуру українознавства як наукової дисципліни, яка би включала: природознавство; народознавство або фольклор; історію краю; соціально-економічний побут; громадську діяльність, особливо в межах освіти [3].

У багатьох питаннях він був першовідкривачем, науковим піонером – досліднику часто закидали, що він не стільки досліджує проблему, скільки порушує її, звертаючи на її важливість увагу інших вчених, своїх сучасників і наступників. У постановці багатьох наукових питань М. Сумцов працював на випередження – над порушеною ним цілою низкою проблем запекла наукова суперечка тривала не одне десятиліття. Доволі часто траплялося й таке, що в середині – другій половині минулого століття науковці, порушуючи певну проблему, в процесі своїх наукових пошуків з подивом дізнавалися, що вперше на неї звернув увагу майже століття тому Микола Сумцов, але вона не знайшла в його працях подальшого розвитку. Він лише окреслив її, виділив і ... перейшов до наступного питання [9].

Фактично навіть через століття після публікації його статей та монографій науковці, аналізуючи історіографію конкретного питання, обов'язково посилаються на Сумцова. І якщо в радянський період розвитку української гуманітарної науки його переважно критикували, то наприкінці ХХ ст. йому почали віддавати належне. Праці Миколи Сумцова сьогодні можна розглядати і як своєрідну джерельну базу української народознавчої науки. Останніми роками в плані наукових пошуків спостерігається тенденція до цитування науковцями не лише міркувань і думок вченого, а й вміщених у його працях численних українських переказів, легенд, народних вірувань тощо, даних його власних польових записів. А оскільки дослідник був не тільки справжнім поціновувачем українського народного слова, а й сумлінним науковцем, його власні експедиційні записи оформлені з дотриманням усіх необхідних наукових вимог із обов'язковим зазначенням місця запису, що робить їх цілком придатними для наукового використання. До речі, публікуючи своє видання «Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях», відомий український дослідник Г. Булашев неодноразово звертався до імені М. Сумцова, цитував його думки і навіть окремо зазначив, що українські легенди, які лягли в основу його книги, він почерпнув з етнографічних матеріалів, зібраних П. Кулішем, П. Чубинським, М. Драгомановим, П. Івановим, В. Івановим, Б. Грінченком та М. Сумцовим. Фактичне повернення імені Миколи Сумцова до широкого культурного і наукового загалу зумовлене загальною атмосферою українського відродження кінця 80-х – початку 90-х років ХХ ст. і відбулося лише на початку дев'яностих років ХХ ст. [1].

Помітне місце в щоденній праці дослідника посідала педагогіка, і не тільки вищої школи, а й нижчої та середньої, а також народна освіта. Це відзначали і сучасники вченого. Так, святкуючи 30-річний ювілей науково-педагогічної діяльності, окремо виділяються привітання М. Сумцова як видатного та діяльного працівника на ниві народної освіти, педагогічна діяльність якого, за визнанням тогочасних педагогів, поширюється далеко за межі Харківського університету. М. Сумцов став ініціатором створення уже згаданого педагогічного відділу при історико-філологічному факультеті Харківського університету. Пізніше дослідники спадщини вченого зазначали, що цей педагогічний відділ став, по суті, першим педагогічним товариством на Півдні Росії, який поширював свою навчально-методичну роботу на весь Південь Російської імперії, та опублікував чимало праць на педагогічну тематику. М. Сумцов написав значну кількість науково-педагогічних статей, які, вочевидь, містили і його власні методичні розробки. Фактично педагогічні статті вченого слугували методичною базою для облаштування наукових та літературних читань на найрізноманітнішу тематику «в широком кругу слушателей». Внесок дослідника в освітянську справу був настільки помітний, що його відзначили далеко за межами Слобожанщини – в Галичині. Цікавий факт: в особистому фонді М. Сумцова міститься лист з проханням допомогти у справі розвитку освіти в Галичині. М. Сумцов опікувався також організацією загальнодоступних публічних лекцій для населення, писав програми для «составления этнографических статей для народного чтения», особисто був одним з найактивніших лекторів та діячів Харківського товариства грамотності. Ці лекції проводилися і в університеті, і за межами Харкова, мали, так би мовити, виїзний характер. Перу дослідника належать і численні науково-популярні брошури для народу. Вчений окремо переймався проблемами розвитку середньої та нижчої школи, був прихильником жіночої освіти. Навіть більше – педагогічна рада Лебединської жіночої гімназії, вітаючи науковця з уже згаданим 30-річним ювілеєм науково-педагогічної діяльності, віддала належне М. Сумцову як «прихильнику жіночої емансипації» [2].

Принагідно зауважу, що останнім часом з'явився новий напрям досліджень етнокультурної спадщини вченого – він вважається одним із засновників української історичної фемінології. При цьому виділяються його розвідки про весільну обрядовість українців, у яких вчений неодноразово торкався питання статусу жінки та її ролі в повсякденному житті української родини, активності у громадському житті, демократичних засад, притаманних українській родині, рівноправ'я дівчини та хлопця у виборі пари і в подальшому подружньому житті та багатьох інших важливих питань. Про значення ж середньої школи для формування особистості та світогляду людини у поглядах вченого яскраво свідчить навіть назва однієї його статті: «О развитии научного мышления в средней школе: (К пед.съезду [в Харькове]), (Южный край, 1916, 1 июня)» [3].

Особливої уваги заслуговує праця М. Сумцова «Слобожане. Історико-етнографічна розвідка». Вчений продовжив започатковану професором В.Шухевичем працю з етнорегіонального вивчення України. Він запропонував своє історико-етнографічне районування України, виділивши такі регіони, як Слобожанщина, Галичина, Кубанщина, Поділля, Волинь, Київщина, Чернігівщина, Таврія. Як видно, воно зроблено відповідно до вимог часу – окрім традиційних українських земель, вчений врахував нові області, що утворилися внаслідок загального розвитку історичного процесу в Україні. Вчений торкнувся питання теорії етносу, виділивши в числі його головних визначальників мову, спільність основних показників традиційно-побутової культури, історичні традиції. Разом з тим, мають місце локальні варіанти традиційно-побутової культури українців, регіональні особливості розвитку історичного процесу. В праці «Слобожане» проведено ґрунтовне дослідження історії та причин заселення краю, матеріальної та духовної культури населення регіону, його соціальної структури. Особливу увагу дослідник приділив вивченню народного житла, одягу, харчування та народної медицини, не обминув він і деяких питань духовної культури, зокрема про народний календар, світогляд народу тощо [14].

Увесь зміст монографії «Слобожане» засвідчує про М. Сумцова як самовідданого українського патріота, який на базі величезного фактичного матеріалу зробив наукові узагальнення про Слобідську Україну як суто український край з притаманними його населенню українськими обрядами, традиціями, віруваннями. Багато уваги приділив М. Сумцов створенню власного наукового методу етнографічного дослідження. Він уважно вивчав наявні на той час в науці теорії, методи і напрями. Вказавши на позитивні та негативні, на його погляд, сторони міфологічної, міграційної, антропологічної та інших шкіл, він виділяв раціональні моменти у кожній з них, намагаючись їх поєднати. Вчений відзначався певними притаманними лише йому рисами у викладі наукового матеріалу. В першу чергу вони характеризувалися прагненням, аби українська етнологія розвивалася не як кабінетна наука, наука заради науки, а мала реальний вплив на покращання умов життя та побуту народу. Того народу, безперечним патріотом якого він був – українського. Крім того, з позицій сьогодення заслуговує на увагу і такий момент. На сучасному етапі розвитку гуманітарної науки в Україні вирізняється ще один напрям наукових зацікавлень М. Сумцова. Його наукова спадщина – унікальний матеріал для вивчення історії української семіотики, дослідження її витоків. Звісно, можна говорити лише про початок української семіотики, про її зародження і перші кроки. З певною часткою вірогідності можна стверджувати, що міфологічна школа, в дусі напрацювань якої написано чимало праць М. Сумцова, саме і сприяла дослідженню вченим явищ духовної і матеріальної культури українців під таким кутом зору, який згодом трансформувалася в окремий науковий напрям, і, збагатившись своїм власним

понятійно-категоріальним апаратом, сьогодні називається структурно-семіотичним методом наукового аналізу. В історії України М. Сумцов залишився також у числі тих професорів, ім'я яких після революції 1905 р. пов'язується з активною позицією науковців щодо відміни сумнозвісного таємного Емського акта 1876 р. та додатків до нього 1881 р., викладеною в кількох документах та підтриманою Імператорською академією наук у Санкт-Петербурзі. Йдеться про «Записку по вопросу о цензуре книг на малорусском языке», яка протягом тривалого часу залишалася для українських науковців маловідомою і малодослідженою, хоча і цілком доступною, зокрема у фондах Наукової бібліотеки ім. В.І. Вернадського [12].

Висновки. Фактично з кожним роком, з кожним новим витком розвитку української гуманітарної та суспільствознавчої наук наукова спадщина вченого набуває нового прочитання. Сьогодні прізвище М. Сумцова в українській науці досліджується не лише в контексті розвитку етнологічної, музеєзнавчої, літературознавчої, краєзнавчої тощо науки, а й загалом етнополітичної історії України. Науковий здобуток вченого є цікавим також і в контексті становлення і розвитку методики навчання української мови як науки, сутності і змісту педагогічної майстерності в плані розбудови вітчизняної системи освіти, історії української фемінології, становлення наукової біографістики та ін. Окремий напрям, який останніми роками дедалі ґрунтовніше себе стверджує – роль М. Сумцова як одного з найвизначніших діячів руху за національно-культурне відродження українського народу. 1918 року, публікуючи свою монографію «Слобожане. Історико-етнографічна розвідка», М. Сумцов був переповнений емоціями та очікуванням нових можливостей для національного розвитку України, які відкривалися на той час. Його сподівання досить легко простежуються у наступних словах: «Самий багатий, численний по людности край – Україна – був знищений гнобительством уряду, заборонами мови і школи, утисками; деморалізований у всіх верхніх верствах своєї людности при звичкою запобігати перед урядом; попсований зросійщеною школою – нижчою, середньою і вищою, пристосованими для того, щоб викоринити усяке національне місцеве почуття і всяку національну місцеву свідомість. Очевидно, життя на Україні повинно піти іншим шляхом. В першу чергу треба звернутися до відродження і поширення національного українського почуття і свідомості» [10]. Твердження вченого минуло століття і досі лишаються актуальними.

Отже, можна з цілковитою упевненістю зазначити, що професор Харківського університету, академік Всеукраїнської академії наук Микола Федорович Сумцов був яскравою особистістю не лише в українській науці і культурі, а й в європейській. Його багатогранна наукова спадщина, активна і принципова громадська та суспільнополітична діяльність за українське національне відродження, дослідження проблеми соціокультурної ідентичності є значним надбанням інтелектуальної історії України.

Література:

1. Бакальчук В.О. Культурна самобутність як фактор національної безпеки України: гуманітарний аспект [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mydisser.com/en/catalog/view/386/822/7453.html>
2. Борисенко В. Нариси з історії української етнології 1920–1930-х рр. – Київ: Унісерв, 2002.
3. Борисенко В. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. – К.: Унісерв, 2000. – 191 с.
4. Дзюба О. М. Сумцов Микола Федорович // Енциклопедія історії України: у 10 т. / Київ: Наук. думка, 2012. — Т. 9. — С. 906.
5. Загородня А. А. Соціальна антропологія в контексті освіти та виховання особистості (друга половина XIX століття) як чинник сучасних освітніх змін. *Наука і техніка сьогодні*. 2022. 11 (11). С. 95-106. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-11\(11\)-95-106](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-11(11)-95-106) Режим доступу: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/2662> https://www.researchgate.net/publication/364535137_SOCIALNA_ANTROPOLOGIA_V_KONTEKSTI_OSVITI_TA_VIHOVANNA_OSOBISTOSTI_DRUGA_POLOVINA_XIX_STOLITTA_AK_CINNIK_SUCASNIH_OSVITNIH_ZMIN
6. Загородня А.А. Теоретико-методологічні засади осмислення соціально-антропологічного коду української філософії освіти в основі концепції людини М. Шлемкевича. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 86. С. 12-16. <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2023.86.1> Режим доступу: <http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2023/86/1.pdf> <https://lib.iitta.gov.ua/735222/>
7. Мандебура О. Микола СУМЦОВ: «Життя в Україні повинно піти іншим шляхом». Україна Incognita Вип. газети № 71, 2003. Рубр. 10. Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/article/ukrayina-incognita/mykola-sumtsov-zhyttya-v-ukrayini-povynno-pity-inshym-shlyakhom>
8. Маховська Світлана. Микола Сумцов: за покликом крові. 2014. Режим доступу: <https://ethnography.org.ua/content/mykola-sumcov-za-poklykom-krovi>
9. 200 років історії Харківського університету. Доповідь ректора Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна В. С. Бакірова на пленарному засіданні наукової конференції 17 листопада 2004 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: universitates.univer.kharkov.ua/arhiv/2004_4/bakirov/bakirov.html
10. Микола Федорович Сумцов (1854—1922): Бібліографічний покажчик. Київ, 1999
11. Сумцов М. Ф. Дослідження з етнографії та історії культури Слобідської України: вибр. пр. – Х.: АТОС, 2008.
12. Хіріна А. А. Академік Микола Сумцов – історик Харкова. 1995. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://korolenko.kharkov.com/sumtsov/Khirina2.doc>
13. Шаповал Ю. Україна ХХ століття: особи та події в контексті важкої історії. – К.: Генеза, 2001. – С. 192–193.
14. Ветухов А. В. Николай Федорович Сумцов, как исследователь народного быта и культуры // ЮК. – 1905. – 2 октября.

References:

1. Bakalchuk V.O. (2006). *Kulturna samobutnIst yak faktor natsIonalnoYi bezpeki UkraYini: gumanItarniy aspekt* [in Ukrainian]. [Cultural identity as a factor of national security of Ukraine: humanitarian aspect]. Retrieved from <https://mydisser.com/en/catalog/view/386/822/7453.html> [in Ukrainian].
2. Borisenko V. (2002). *Narisi z IstorIYi ukraYinskoYi etnologIYi 1920–1930-h rr.* [Essays on the history of Ukrainian ethnology in the 1920s–1930s.]. KiYiv: UnIserv. [in Ukrainian].

3. Borisenko V. (2000). Traditsiyi i zhittediyalni etnosu: na materilah svyatkovo-obryadovykh kul'turi ukraYintsev: Navch. posibnik dlya stud. visch. navch. Zakl [Traditions and life activities of the ethnos: on the materials of the festive and ceremonial culture of Ukrainians: Study. study guide higher education closing]. Kyiv: Uniserv. 191. [in Ukrainian].
4. Dzyuba O. M. (2012). Sumtsov Mikola Fedorovich [Mykola Fedorovich Sumtsov] // Entsiklopediya Istoriyi UkraYini: u 10 t. - Encyclopedia of the history of Ukraine: in 10 volumes. Kyiv: Nauk. dumka. T. 9. S. 906.
5. Zagorodnya A. A. (2022). Sotsialna antropologiya v konteksti osviti ta vihovannya osobistosti (druga polovina XIX stolittya) yak chinnik suchasnykh osvith zmin [Social anthropology in the context of education and personality development (second half of the 19th century) as a factor of modern educational changes]. *Nauka i tehnika sьогодni - Science and technology today*. (11 (11)). 95-106. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-11\(11\)-95-106](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-11(11)-95-106) Retrieved from <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/2662> https://www.researchgate.net/publication/364535137_SOCIALNA_ANTROPOLOGIA_V_KONTEKSTI_OSVITI_TA_VIHOVANNA_OSOBISTOSTI_DRUGA_POLOVINA_XIX_STOLITTA_AK_CINNIK_SUCASNIH_OSVITNIH_ZMIN [in Ukrainian].
6. Zagorodnya A. A. (2023). Teoretiko-metodologichni zasady osmislennya sotsialno-antropologichnogo kodu ukraYinskoYi filozofiyi osviti v osnovi kontseptsiyi lyudini M. Shlemkevicha [Theoretical and methodological principles of understanding the socio-anthropological code of the Ukrainian philosophy of education based on M. Shlemkevych's concept of man]. *Pedagogika formuvannya tvorchoYi osobistosti u vischly i zagalnoosvitnly shkolah - Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*. Odesa: Vidavnychiy dim «Gelvetika». (86). 12-16. <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2023.86.1> Retrieved from <http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2023/86/1.pdf> <https://lib.iitta.gov.ua/735222/> [in Ukrainian].
7. Мандебура О. (2003). Mikola SUMTSOV: «Zhittya v UkraYini povynno piti Inshim shlyahom» [Mykola SUMTSOV: "Life in Ukraine must take a different path."]. *UkraYina Incognita - Ukraine Incognita*. (71). 10. Retrieved from <https://day.kyiv.ua/article/ukrayina-incognita/mykola-sumtsov-zhyttya-v-ukrayini-povynno-pity-inshym-shlyakhom>
8. Mahovska SvItlana (2014). Mikola Sumtsov: za poklykom krovI [Mykola Sumtsov: at the call of blood]. Retrieved from <https://ethnography.org.ua/content/mykola-sumcov-za-poklykom-krovi> [in Ukrainian].
9. 200 rokiv Istoriyi Harkivskogo unIversitetu [200 years of history of Kharkiv University]. Dopovid rektora Harkivskogo natsionalnogo unIversitetu Imeni V.N.Karazina V. S. Bakirova na plenarnomu zasIdanni naukovoyi konferentsiyi 17 listopada 2004 roku - The report of the rector of V. N. Karazin Kharkiv National University V. S. Bakirov at the plenary session of the scientific conference on November 17, 2004. [Electronic resource]. Retrieved from universitates.univer.kharkov.ua/arhiv/2004_4/bakirov/bakirov.html [in Ukrainian].
10. Mikola Fedorovich Sumtsov (1854—1922): Bibliografichnyy pokazhchik [Mykola Fedorovich Sumtsov (1854—1922): Bibliographic index]. (1999). Kyiv. [in Ukrainian].
11. Sumtsov M. F. (2008). Doslidzhennya z etnografiyi ta Istoriyi kul'turi SlobidskoYi UkraYini: vibr. pr. [Studies on ethnography and cultural history of Slobid Ukraine: selection. Ave]. H.: ATOS. [in Ukrainian].
12. Hirina A. A. (1995). Akademik Mikola Sumtsov – Istorik Harkova [Academician Mykola Sumtsov is a historian of Kharkiv]. [Electronic resource]. Retrieved from <http://korolenko.kharkov.com/sumtsov/Chirina2.doc> [in Ukrainian].
13. Shapoval Yu. (2001). UkraYina HH stolittya: osobi ta podiyi v konteksti vazhkoYi Istoriyi [Ukraine of the 20th century: persons and events in the context of difficult history]. Kyiv: Geneza. 192–193. [in Ukrainian].
14. Vetuhov A. V. (1905). Nikolay Fedorovich Sumtsov, kak issledovatel narodnogo bytia i kul'turyi [Nikolay Fedorovich Sumtsov, as a researcher of folk life and culture] // YuK. 2 oktyabrya. [in Russian].